

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**ОНОМАСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”**

Виконала: студентка 411 групи
Спеціальність: 014.01 Середня освіта
(Українська мова та література)
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Українська мова та
література)»
Григорівська Катерина Володимирівна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Карабута О.П.
Рецензент: старший викладач кафедри
філології Херсонського академічного
ліцею Херсонської міської ради при
ХДУ Кучма Т. І.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. АНТРОПОНІМИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВІ ЦЕНТРИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	7
1.1. Загальна характеристика фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом	7
1.2. Фраземи української мови, що походять з народної мови.....	11
1.3. Фраземи біблійного та міфологічного походження...	19
РОЗДІЛ 2. ВІДОНОМАСТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ТОПОНІМІВ- КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	26
2.1. Конотативні значення власне українських топонімів – компонентів народнорозмовних фразеологізмів	26
2.2. Біблійні, міфологічні та культурно-історичні конотативні значення топонімів	29
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТОК А	46

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, VIII, 1728 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>

ВІЛ – Власні імена людей: слов.-довід. / Л. Г. Скрипник. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 2005. 334 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001528>

Грінч. – Грінченко Б. Д. Словарь украинского языка. К.: Держвидав, 2000.

ЕСФ – Фасмер М. Етимологічний словник російської мови. У 4-х тт. Пер. з нім. М.: Абетка-Терра, 1996.

Олійник – Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. К.: Радянська школа, 1991. 400 с.

Номис – Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Режим доступу: www.twirpx.com/file/155215

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / За ред. Л. С. Паламарчука. К.: Наукова думка, 1993. 984 с.

ВСТУП

Україна ХХІ століття – нова незалежна держава, в якій на іншому рівні виявляється національна ідентифікація народу, його свідомості. Ці реалії виявляються не тільки у лексичній системі, а й у фразеологічній, і до сьогодні викликають небачений інтерес у вивченні символічних образів нації. Дослідники стійких лексичних одиниць, а це Л. Г. Авксентьєв, Б. М. Ажнюк, Я. А. Баран, Л. І. Даниленко, Р. П. Зорівчак, І. І. Ковалик, І. В. Кононенко, О. А. Мороз, Л. Г. Скрипник, М. Телія, В. Д. Ужченко, І. Г. Чередниченко, Ю. А. Фірсова, звертали увагу на різні аспекти їх функціонування, структури тощо.

Фразеологічна система української мови – багатогранна і за семантикою, і за структурою. Звертає увагу семантична ономастична фразеологія, в якій виражена вся характеристика носіїв мови – українців як етнос із своїми цінностями, звичаями, ментальністю.

Ономастичні стійкі словесні вирази – це своєрідні одиниці, в яких яскраво репрезентується національна характеристика, колорит українців, і тому була і є об'єктом вивчення науковців. Вони вважають, що «компонент «власне ім'я» виконує граматичну функцію або функцію формального суб'єкта чи об'єкта предикації» [2, с. 63].

Власні назви та фразеологізми – поняття, які існують в лексичній системі мови, і дають відповідь на те, як один компонент може входити до складу іншого. Дослідники зі фразеології вивчали, які ж ознаки залучення власних назв до ідіом існують, і стверджують, що базовими є походження та значення оніма, життєві ситуації, звуження або розширення значення тощо.

Фразеологічні одиниці, до складу яких входить власна назва, аналізувалися у східнослов'янському (К. Бетехтіна, В. Бояркін, А. Коваль, Т. Кондратьєва, В. Макієнко, Ф. Медведєв, Л. Скрипник),

західнослов'янському (Л. Даниленко, А. Кравчук, Я. Лагінович, Л. Степанкова) та західноєвропейському (Б. Ажнюк, Г. Манушкіна, Р. Охштат, О. Сафронова, Н. Щербань) мовознавстві.

Предметом вивчення у сучасній українській мові фразеологізмів з ономастичними компонентами були різноманітні: О. Кудріна, Л. Скрипник розглядали джерела походження таких ідіом, Н. Москаленко, М. Разумейко, Є. Регушевський вивчали характер компонента «власне ім'я», семантичні видозміни таких фразем були засвідчені М. Алефіренком, Є. Отіним, В. Познанською, Л. Скрипник проаналізувала структуру таких фразеологізмів, а Н. Пасік семантично систематизувала онімні фраземи.

Крім визначених питань, остаточно питання фразеологічної системи не вивчені, оскільки залишаються нерозв'язані питання про одиниці, що входять фразеологічної структури мови; структурно-семантичну характеристику фразеологізмів-онімів, їх функційні особливості.

Отже, **актуальність теми** бакалаврської роботи обумовлена наступним: необхідністю аналізу фразем із власними іменами осіб за джерелами походження, семантикою власного імені та особливостями додаткових відтінків компонента, його функційні особливості. **Актуальність теми** дослідження також зумовлена тим, що у процесі комунікації розширюється семантика фразем-онімів як нового лінгвістичного феномена.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі семантико-структурних особливостей фразем із власним іменем української мови, характеристиці основних значень власних імен у фразеологічній системі мови.

Для реалізація поставленої мети слід вирішити такі **завдань**:

- зробити вибірку відономастичних фразем із власним іменем із лексикографічних і фольклорних джерел;

- визначити генетичні типи та джерела походження фразеологізмів із власними іменами;
- виявити відономастичні значення антропонімів у складі запозичених і розмовних українських фразем;
- виявити відономастичні значення топонімів у складі запозичених і розмовних українських фразем;
- описати структурно-семантичні типи фразем із онімним компонентом.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці української мови.

Предмет дослідження – семантико-структурна та функційна характеристика фразеологізмів із компонентом-онімом.

Джерельною базою роботи є фразеологізми з ономастичним компонентом, що вилучені зі фразеологічних словників, словників крилатих висловів, збірок народних паремій.

У роботі до аналізу залучаються не тільки ідіоми, фразеологічні сполучення, порівняльні звороти, а й інші предмети дослідження фразеології, а саме: прислів'я, приказки, крилаті вислови, словесні комплекси, крім термінологічних, до складу яких входять оніми.

Методи дослідження. Під час написання роботи використовувався описовий структурний та контекстуальний методи, які дозволили здійснити комплексний аналіз фразеологічних одиниць.

Результати дослідження пройшли **апробацію** на засіданні кафедри української мови та передзахисті.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і бібліографічних скорочень.

РОЗДІЛ 1

АНТРОПОНІМИ ЯК ОБРАЗНО-СМИСЛОВІ ЦЕНТРИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Характеристика фразеологічних одиниць із ономастичним компонентом

Фразеологія як розділ мовознавства у ХХІ столітті є самостійним і продовжує привертати увагу мовознавців до вирішення різноманітних питань.

У фразеології чи не найяскравіше відбивається досвід народу, своєрідність його світобачення, оскільки в ній найбільш чітко виявляються специфічні засоби відображення концептуальної картини навколишньої дійсності.

Ми знаємо, що «мова відображає певний спосіб сприйняття та концептуалізації світу». І тому все, що має значення, в ній виражається, складає деяку систему поглядів, свого роду колективну філософію, що нав'язується як обов'язкова усім носіям мови.

Яскравими лексичними компонентами національно забарвлених ФО є власні імена. У них закодована пам'ять століть, у ній закладена така змістовна інформація, яку сучасні методи дослідження ще не дозволяють виділити повною мірою. Онімія певної мови є відбитком культури та ідеології суспільства, тому виникає потреба в лінгвістичних дослідженнях власних назв у соціолінгвістичному, психолінгвістичному, функціональному й інших аспектах.

Дуже тісно пов'язана ономастика і з фразеологією. Серед питомих фразеологічних одиниць науковцями виділено народні, або народнорозмовні. Автором їх є український народ. Джерелом таких одиниць є легенди, казки, християнські звичаї, повір'я, пісні, історія життя українців. Найчастіше у складі питомих фразеологічних одиниць з

ономастичним компонентом наявні особові чоловічі (найчастіше) і жіночі (рідше) імена. Ці імена, зафіксовані у досліджуваних фразеологічних словниках і збірниках прислів'їв, як правило, відповідають прийнятій формі: *Андрій, Антін, Архип, Василь, Гаврило, Гнат, Микита, Пилип, Уляна: Гнат* безп'ятій, *лис Микита, вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель*. Поряд з офіційними іменами поширені їх розмовно-побутові варіанти. Це і усічені (скорочені) форми імен: *Панас* (від *Опанас*), *Федь* (від *Федір, Федот*); *Гапка* (від *Аганія*), *Настя* (від *Анастасія*), *Хима* (від *Юхимія*); здрібніло-пестливі: *Андрійко, Гаврилко, Захарко, Івась, Левко, Матвійко, Нестірко, Хомушка, Яремушка; Варварка, Катруся, Кася, Луця* (від *Лукерія*), *Маруся, Одарочка, Тереся* (від *Тереза*), *Федорка*; згрубіло-зневажливі: *Андруха, Стецько, Феська*. Крім цього, фразеологізми відображають діалектні варіанти імен: *Андрей, Анця, Гриць, Марушка, Хведько, Штефан: як у поле – Анцю в боці коле, як до танцю – вже не коле Анцю; Видно, що Гапка* млинці пекла, *бо їй ворота в тісті; Парочка: Мартин та Одарочка; По Марусин* поясок; *З нашого Андрушка* ні м'яса, ні юшка; *Спустився Гриць* на дурницю, *а вона йому боком вилізла; споживай, Хведьку, то хрін, то редьку*.

Часто у прислів'ях зафіксовано тільки зменшено-пестливі чи згрубіло-зневажливі форми як чоловічих, так і жіночих імен. На нашу думку, типові для української мови утворення на **-ко, -ка** (*Гапка, Дунька, Палажка, Параска, Феська; Грицько, Марко, Панько, Савка, Хомка*) залежно від комунікативної ситуації можуть виражати пестливість або згрубілість. У фраземах вони передають негативний відтінок у ставленні мовця: *Гарно наша Гапка* жито жне, *що і серпа в руки не бере; як Дунька* у сливах; *як баба Палажка і баба Параска; язиката Феська; за царя Гороха (Панька); як [той] Марко* у пеклі; *біда Савці і на печі і на лавці; Стецько з печі, Стецько на піч; Який Хомка, така його донька*. Зменшено-пестливі та згрубіло-зневажливі оніми надають фразеологізмові особливої експресивності і емоційності.

Апелятиви на позначення осіб, які функціонують у фразеології, різноманітні. Власні назви у структурі фраземи є варіантами найменувань осіб за їх соціальним станом чи надання їм негативними характеристик: *Оришка* – плакса; *Феська, Савочка* – базіки; *Пилип, Мартин, Стецько* – дурні. Використання онімів для характеристики людини є дошкульнішим, вразливішим, ніж застосування невласних найменувань.

Широко вживаються у складі фразеологізмів, прислів'їв та приказок імена святих християнської церкви: Микола, Петро, Юрій: *На Миколи та ніколи; до Миколи не сій гречки і не стрижи овечки; не все в неділю Петра; сміливий, як Святий Петро; як на Петрів день спека, то на різдво мороз; ось тобі, бабусю, і Юр'їв день*. Найчастіше вони виступають у загальнонаціональних варіантах, які виникли на основі давніх запозичень і відображають процес поєднання літературної та усної форми української мови.

Структурними компонентами фразеологічних одиниць можуть бути географічні назви-топоніми. До них відносимо такі географічні назви об'єктів, як:

- хороніми (власні назви держав, країв, областей, районів): *або будемо на Русі, або пропадемо усі; у нас тепер електрики хоч на три Америки; пішов як на Заріччя за хлібом; піти у Крим по сіль; піду на Низ, щоб ніхто голови не гриз; мати міст Руських; китайський мур (стіна); як турецький святий;*

- астіоніми (власні назви населених пунктів): *старший Галич відо Львова; кривий як дорога на Київ; побили як шведа під Полтавою; у Римі був, а Рима не бачив; наче з Кирилівки вискочив; одіта як Гапка з Вербовки; пройшов Крим, Рим і мідні труби; казанська сирота голий; ждеш з московський місяць; обвісилася торбами як баба рязанська;*

- гідроніми (назви річок, ставків, морів): *Січ мати, а Великий Луг (великий Дніпр) батько; канути в Лету; перейти Рубікон;*

- ороніми (власні назви орографічних об'єктів): *штурм Бастилії; у Лавру, що в шинок, не йдуть без грошей; красива як відьма з Лисої гори;*

- космоніми (власні назви галактик і сузір'їв, планет, зірок): *Великий Віз (Велика Ведмедиця) уже перекинувся (на досвіток); от-от торкнеться дшилом землі Чумацький Віз (Молочний Шлях; Небесна Дорога).*

Також до складу стійких сполук входять прізвища та прізвиська історичних постатей, що певним чином мають відношення до історії України. Як правило, такі фраземи відтворюють негативне ставлення до цих осіб та подій, що з ними пов'язані: *не вмер Мазепа – галушкою вдавився; як Мамай пройшов; мотається як Махно по Кубані; Важка ти, шапка Мономаха!*

Фразеологічна система української мови має в своїй структурі не тільки символічні елементи, що пов'язані з життям і побутом українського народу, особливостями сприйняття соціальної та природної навколишньої дійсності, а й запозичені стійкі сполуки слів, що фіксують використання онімів античного та біблійного походження.

До фразем, що мають у своїй структурі оніми античного походження, належать імена персонажів античних міфів: *стріла Амура (Купідона); нитка Аріадни; лаври (слава) Герострата; яблука Гесперид; ланцюг (пути) Гіменей; Колос на глиняних ногах; бути багатим як Крез; самозакоханий Нарцис; скриня Пандори; сади Семіраміди; Соломон мудрий; мов Фенікс із попелу та географічні назви: Карфаген повинен бути зруйнований; перейти Рубікон.*

Оніми біблійного походження представлені як чоловічими і жіночими імена: Аллах, Бог, Богородиця, Господь, Ірод, Лазар, Магомета, Понтій Пілат, Хома: *Аллах знає; мати Бога в серці (в животі); збір Богородиці; хай Господь помагає; іскаріотський Іуда; скорчити Лазаря; співати (заводити) Лазаря; коли гора не йде до Магомета, то*

Магомет іде до гори; відсилати від *Понтія* до *Пілата*, *Хома* невірний (невірячий), так і топонімами: *йти на Голгофу; Содом і Гоморра*.

Найпопулярнішими онімами є Бог, Адам, Іуда, Каїн.

Досить часто в запозичених фразеологізмах використовуються семантично пов'язані з онімами відономастичні прикметники, які є основним структурним елементом фраземи, за яким закріплено суть конструкції: *Авгієві* стайні; *Аннібалова* клятва; *Ахіллесова* п'ята; *Ганнібалова* клятва; *Геркулесів* подвиг; *Геркулесові* стовпи; *Дамоклів* меч; *Езопівська (Езопова)* мова; *Еолова* арфа; *Колумбове* яйце; *Піррова* перемога; *потьомкінські села*; *Прометейв* вогонь; *Прометееві* муки; *Сізіфова* праця (робота); *сократівське* чоло; *спартанський* спосіб життя; *Танталові* муки; *троянський* кінь; *Адамові* слізки; *Як [Божий]* день; *на Божій* (останній) дорозі; *Вавилонське* стовпотворіння; *Іудин* поцілунок; *судний* день.

Отже, можна стверджувати, що фразеологічна система української мови, і зокрема фраземи, до складу яких входять власні назви, є семантично багатогою. Однак увесь комплекс розрядів власних назв, що існує у лексичній системі, до складу фразеологізмів не входять. Структурними є ті оніми, яким надається особлива вага. Найбільшу здатність ставати компонентом фразеологізму мають звичні для українців імена.

В основі української фраземи є метафоричне відбиття дійсності, що базується на емоційному сприйнятті навколишньої дійсності, традицій, обрядів, вірувань.

1.2. Фраземи української мови, що походять з народної мови

Фразеологічна структура української мови – широке, багатогранне явище. Воно стосується і окремих одиниць-фразем, і цілих конструкцій-речень (крилатих висловів, афоризмів, прислів'їв, приказок та загадок). І

значна кількість таких одиниць у своїй структурі має власну назву, тобто оніми, або пропріативи. Таке явище властиве всім фразеологічним системам мов певних народів, і пов'язано воно з тим, що «оніми – частина словника будь-якої мови» [11, с. 43].

Стійкі сполуки із використанням власного імені людини, або антропоніма пов'язувалися спочатку із загальним значенням чоловічого імені – *Іван, Василь, Гнат* та жіночого – *Ганна, Маруся, Одарка* і не пов'язувалися з конкретними особами.

Фраземи з антропоніма, як і інші фраземи-оніми, вказують на національну спрямованість, історію та культури українців, і внаслідок цього є своєрідним елементом мовної карти українців.

Власні назви дають індивідуальну назву предметам, виділяючи його із ряду однорідних понять (людина, країна, річка, місто тощо), ідентифікуючи його як одиничне поняття. Вони з'являються внаслідок того, що такі назви буває суспільного значення, і тому їх потрібно певним чином виділити. Проте ми знаємо, що власне найменування прямо не співвіднесеться з конкретним поняттям, особливо це стосується антропонімів, бо такими іменами на сьогодні можна називати будь-яку людину, не зважаючи ні на які ознаки або причини.

На думку дослідників, «стаючи змістовно-структурними компонентами фразеологізмів, ім'я набуває конотативності, яка виникає з численних асоціативних зв'язків, притаманних оніму» [2, с. 61]. І через це до структури стійких сполук зараховуються найзагальніші, і в той час найуживаніші оніми-антропоніми, які втрачають своє первинне лексичне значення і набувають вторинного, переносного, тобто емоційно-зabarвленого.

Українська фразеологія послуговується значною кількістю фразем із чоловічими іменами. Наприклад, чоловіче ім'я *Григорій*, що походить із грец. *γρηγόριος*, утвореного від грец. *γρηγορος* – «уважний», «зосереджений», «зібраний», буквально «той, хто не спить, пильнує»

[ВІЛ, с. 53]. В українській мові вживається через посередництво старослов'янської. У фраземах повне таке і'мя майже не вживається (*Як звали мене Грицьком, носив я гроші мішком; як стали звати пане Григорій, то й став як гриб голій* [Номис, с.88]). Зафіксовані українські народні, діалектні, форми від імені Григорій – *Гриць, Григір, Григор, Грись, Гриць, Грицько, Ригір, Ригор* та зменшені форми *Григорко, Гриць, Грищик, Грицько, Грицуня, Грицуненько, Грицуньо, Гринь, Гриньо, Гринько, Гриша, Гришко, Ригорко*. Для стійких сполук властиві такі форми, як *Грегоре, Гриню, Грицю* та *Грицько*:

Говори пане Грегоре, а гора таки дурна. [Номис, с. 382];

«Помагай-Біг, Гриню!» – *«Копая, пане, глину!»*. *«Дурень ісь, Гриню!»* – *«Буде на всю зиму!»* [Номис, с. 382];

«Добридень, Гриню!» – *«Копая, пане, глину!»* – *«Що ти робиш, Гриню?»* — *«Я вже накопав»* [[Номис, с. 382];

Гернус, Грицю, комисар іде [Номис, с.86];

Старший Гриць, як Парася [Номис, с.86];

Терти, Грицю, хоч яка спека [Номис, с.140];

Не видав Гриць нагавиць: то ся вбірає, то розбірає [Номис, с.148];

Без Гриця и вода не освятиця [Номис, с.157];

То не з Грицем справа [Номис, с.216];

Не для Гриця паляниця [Номис, с.233];

Велике свято, що Гриць в церкві [Номис, с.264];

Безличний попів Гриць [Номис, с.292];.

Гриць наварив, Гриць и пожив [Номис, с.324];.

Тиць, аж и Гриць [Номис, с.355];.

Тиць-тиць, де був Гриць [Номис, с.355];

Гриць за волами, Гриць и за дровами [Номис, с.460];

Не спускайся, Грицю, на дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що й ворожка не порадить [Номис, с.478];

Ой Грицю, Грицю, Грицю, не вдавайся у дурницю, бо дурниця тебе

зрадить, що горілка не порадить [Номис, с.478];

*Чотирох свічок спалила, закім **Гриця** умила, а п'ятий каганець — такий **Грицько** поганець* [Номис, с.497];

*Вертай, **Грицько**, бо у церков заіхали* [Номис, с.503];

*Я робити добре вмію: піч топлю, руки грію; руки грію, плечі пару, не йди, **Грицю**, або вдару* [Номис, с.549];.

*Чий ти, **Грицю**, пан?* [Номис, с.568];

*Говори, **Грицю**, богородицю, а я буду оченаш. Говори, **Грицю**, так буде скоріше. Говори, **Грицю**, богородицю, а я буду вірую. Співай, **Грицю**, богородицю, а ти ж, **Петре**, харгакуй* [Номис, с.568];.

Також ми можемо виділити стійкі сполуки із антропонімом *Василь*:
***Василю**, не бери на силу* [Номис, с.216];.

*Годі, **Василю**, бабити, бо чорт чепелик взяв!* [Номис, с.286];

*Поки **Василя**, поти весілля* [Номис, с.405];

***Василь** бабі сестра у первих* [Номис, с.405];

*Ходить **Илля** на **Василля**, носить пугу житяную – куди махне, жито росте* [Номис, с.622].

Це ім'я грец. *βασιλείος* походить від грец. *βασιλεύς* – «цар» і виникло у давні часи і означало «перський цар, князь» [ВІЛ, с. 45]. В українській мові цей антропонім входить до стійкої сполуки *на **Василя***, що означає «Старий Новий рік» або «*свято **Василя** та Маланки*» – день, коли починали засівати, його ще називають день ***Василя** Великого (зимній **Василь**)* – 14 січня, а 28 липня – ***Василя** літнього*.

До структури стійкої сполуки входять і жіночі імена, найпоширенішими є *Ганна, Марія*:

Антропонім *Ганна* походить від форми давньоєврейського імені *Chanannah* і варіант *Анна* – від грец. *Αυία Άννα* означає «був милостивий, виявляв ласку» [ВІЛ, с. 128]. Онім *Анна* входить до стійкої сполуки *Свята **Анна** (матір Богородиці)*.

Для фразеологічних одиниць української мови характерними є

оніми *Ганна* та *Гандзя* як здрібнілий варіант імені *Ганна*. Значення цих сполук не пов'язане зі значенням самого імені:

Не кожна ж Ганна гарна [Номис, с.256];

Видно, що Ганна млинці пекла, бо й ворота в тісті [Номис, с.335];

Вторлива Ганна – то вьяне, то гарна [Номис, с.576];

Неначе Ганна без соли [Номис, с.576];

«Ти, Гандзю, сама знаєш, – на що ж мене ще питаєш?» – «Тим, не жичу тобі лиха, – розкажи, будь ласкав, зтиха!» [Номис, с.156];

От тобі, Гандзю, книш! [Номис, с.354].

Антропонім *Марія* походить від давньоєврейського, але точного тлумачення немає: одні вважають, що це ім'я означало «чинити опір, заперечувати, відмовлятися», інші – «бути гірким», а треті – «кохана, бажана» [ВІЛ, с. 158]. Ця лексема входить до стійкої сполуки *Діва Марія* і означає «мати Ісуса Христа».

Для фразеологічної системи української мови на народній основі характерні такі варіанти імені *Марія*, як *Маруся*, *Маня*:

З Богом, Марусю, коли люде трапляюця [Номис, с.242];

З Богом, Марусю, по морозцю! [Номис, с.242];

Чому не Маруся! [Номис, с.340];

Чому не Маруся, як би шанувалась [Номис, с.340];

Марусю, дусю, мийся, чешися! [Номис, с.497];

По Марусин поясок (в чарці поясочок) [Номис, с.508];

Маруся, безуся [Номис, с.605];

Листопадная маня [Номис, с.592].

У фразеологічній системі української мови народом надано імена позитивних і негативних характеристик. Як відзначає Л. Скрипник: «Вже здавна на Україні невдах називають *Хомою* чи *Химкою*, некультурних, «неотесаних», недоумкуватих – *Гапкою*, *Феською*, *Хіврею*, дурнів – *Стецьком*, неуважних, неспритних – *Солохою*, *Солоп'єм* тощо» [39, с. 113].

Негативна характеристика онімів передається у контексті, через певні словесні оточення або за традицією, тому них виявляється негативне ставлення до узагальненої особи, до її дії, вчинків. Найбільше так фразем представлено чоловічими іменами. Наприклад, у оніма *Марко* (варіант *Хома*) характеристика невдахи:

За Марка не була сварка, за Мися взялися.

Як Марко з пасльону. Раптово, несподівано, недоречно [ФС УМ, 1, с. 464];

Марку, пильнуй замку [Номис, с.556];

Коли ти Марко, то ти, Марку [Номис, с.556];

Казав Хома – чого сёго нема [Номис, с.108];

Умер Хома – й добра нема [Номис, с.147].

Характеристика дурнів, ледарів, недотеп, нікчем, брехунів закріплена у чоловічих іменах *Кирил (Кирило), Кузьма, Кіндрат, Мартин, Пилип, Степан (Стецько)*. Вони є контекстуальними синонімами у стійких сполуках:

Дурного Кирила і Химка побила [Номис, с 99];

Кирило, набий мені барило [Номис, с.556];

Коли не Кирило, то не пхай там рило [Номис, с.425];

Дурного Кирила і Химка побила [41];

Навряд, чи є в Кузьми гроші! [Номис, с.267];

Навряд, чи будуть в Кузьми гроші, хіба який чорт підкинув [Номис, с. 267];

Не те в Кузьми на умі [Номис, с.595];

Як притягли до хверта, то знав кузькину матір [Номис, с.204];

Кіндрат свині брат, кобилі дядько, а собаці сват [Номис, с.556];

Лигай, як Мартин мило! [Номис, с.535];

Налигався, як Мартин мила [Номис, с.535];

Нічого не роби, тільки Пилипа жени [Номис, с.153];

Гульк, як Пилип з кукурудзів [Номис, с.171];

Пилип до стіни прилип [Номис, с.557];

Стецько з печі, Стецько на піч;

Допався, як Стецько до каші;

Бідний, бідний пане Степане! не попав, небоже, на Запороже, не найшов гаразд шляху (Степанові Потоцькому, Що пропав в січі з Хмельницьким на Жовтих Водах) [Номис, с.69].

А такі оніми, як *Іван, Клим, Марко, Мирон, Свирид* можуть передавати семантику «говорити дурниці» у таких фраземах:

Мели, Іване, доки вітру стане;

Говори, Климе, нехай твоє не гине [Номис, с.614];

Говори, Климе, нехай твоє лихо згине [Номис, с.614];

Ой гур, Марку, по ярмарку (на дурне слово, або дурне діло) [Номис, с.570];

Говорив Мирон рябої кобили сон;

Бляй, бляй, пане Свириде, – зобачим, що з того вийде! [Номис, с.570].

Крім чоловічих імен, до стійких сполук з негативною характеристикою людських якостей можуть входити і жіночі імена. Їх кількісно менше, і вони репрезентують такі якості жінки, як упертість, гордощі, сварливість, язикатість. А також негативні ознаки, що властиві і чоловікам, дурість, неохайність, лінь.

До таких онімів належать: *Гапка, Векла, Дунька, Оришка, Параска, Палажска, Стеха, Хвеська, Хівря, Химка:*

Гапка-лапка, козина головка: не боїця ні собак, ні сірого вовка (дражнять Галку). Гапка-лапка, пішла на долинку, принесла дитинку. «Оце тобі, татку, за твою науку: сядь собі у запічку, колиши унуку» [Номис, с.617];

Стій Векло, бо ще не смеркло [Номис, с.588];

Дунька у сливах;

Кисла Оришка (тонкослізка)! [Номис, с.588];

Парася, Парася! медку напилася [Номис, с.579];

Баба Палажка і баба Параска [ФСУМ, с. 99];

Не велика Стеха пані, тим що сіла в панські сани [Номис, с.617];

Казала Хвеса, що обійдеця [Номис, с.264];

Що я буду робити! не хоче Хівря любити: треба їй губу набити [Номис, с.265];

Химка й хазяйка, та лопати нема [Номис, с.477].

В українській фразеології виділяється група фразем, що структурно представлена підрядним словосполучення, де залежний прикметник або іменник має емоційно-сміслову навантаженість через свою семантику та іменник-власна назва, що не передає характеристики оцінки: *Василь-безділь, пекльний Марко* – непосидючий, *хваста-маста баба Настя, Олена довгопелена* та словосполучення з головним компонентом дієсловом типу *Петра нагнати* – налякати, *піймати Никон* – задрімати.

Як бачимо, із негативною характеристикою фразем, до складу яких входять і чоловічі, і жіночі імена, більш, ніж із позитивною оцінкою. Це пояснюється тим, що все, що є нормою життя, народом сприймається нейтрально, а от недоліки. Відхилення від норми – народом засуджується і, як результат, піддається осуду і висміюється, тобто через фразему ми бачимо ставлення до того чи іншого моменту життя нашого народу.

Крім того, показником емоційної характеристики, що закріплюється у стійкому виразі, є наявність певних компонентів, як-от: для позитивної характеристики властиві повні і зменшено-пестливі форми імен: *Іван, Івасю, Наум, Горпина, Катерина, Маринка, Парася*, для негативної – на фонетичному рівні заміна звука [ф] на звук чи звукосполучуку [х], [хв], [п]: *Пилип до стіни прилип* [Номис, с.557]; *Поживай, Хведьку, то хрін, то редьку (більш нічого)* [Номис, с.527].

Отже, основні компоненти фразем-онімів мають семантичний оцінний відтінок, який співвідноситься з народними асоціаціями, і є своєрідним віддзеркаленням мовної крани світу українців.

1.3. Фраземи біблійного та міфологічного походження

Українська фразеологічна система у своїй структурі, крім фразем, побудованих на народній основі, має і вислови, що за своїм походженням є давніми утвореннями. Змістова характеристика їх полягає у тому, що центральними компонентами таких сполук є антропонімічні назви, які з часом у результаті переосмислення набули символічних ознак.

Найпоширенішою антропонімічною одиницею фраземи є особове ім'я. На думку дослідників, «на основі значної кількості їх у національній свідомості виникли стійкі образи-архетипи, що здобули поширення в культурі однієї або кількох націй» [24, с. 14]. Такі архетипи та поширювальні їх компоненти впливають на створення внутрішньої семантики фраземи.

До фразеологічних одиниць, що мають витoki з Біблії, належать вислови-переклади і стійкі сполуки, що утворилися за аналогією вислові з Біблії. Кількісна характеристика фразеологізмів, що походять із Біблії, є неоднаковою за частотністю. Найбільше стійких сполук, до складу яких входять власні особові назви, а саме: *Адам, Єва, Ісус Христос: Адам і Єва, Адам з 'їв кисличку, а у нас оскома на зубах; від Адама; Єва та й та грішна, а про нас і балакать нічого; друге пришестья Христа на землю; зрікся як апостол Петро Христа; мати Христа в душі (серці); явлення Христа народові.*

Крім того, до фразем-бібліїзмів входять такі власні назви на позначення осіб: *Авель, Голіаф, Давид, Даліла, Йов, Йосип, Каїн, Лазар, Соломон, Самсон, Хома: Давид і Голіаф, Йосип Прекрасний; Йов праведний; Каїн і Авель; бідний Лазар; воскресіння Лазаря; співати Лазаря; мудрий, як Соломон; Самсон; Самсон і Даліла; Хома невірний (невіруючий).* Наприклад, фразеологізм *мудрий, як Соломон* означає «певне мудре рішення», бо Соломон, коли став царем

Ізраїльсько-юдейської держави і приніс Богові жертви, отримав від Бога уві сні пропозицію: «Прохай, що тобі дати?», то Соломон попросив мудрості або фразема *Йов праведний* означає «людину, яка зазнала багато страждань», оскільки пов'язана зі подіями Біблії про добродісного Йова, заможного й щасливого. І попри всі нещастя, що наслав на нього Бог (позбавив дітей, слуг, багатства, покарав проказою), він не відмовився від нього на відміну думці Сатани, який бажав довести Богові, що, Йова зазнавши лиха, відступиться; власні назви *Самсон*, *Даліла*, що входять до фраземи *Самсон і Даліла* пов'язані з Самсоном, героєм стародавнього Ізраїлю. Його подвиги описані у Біблії, а ім'я означало «сильний». Сам Самсон народився у родині ізраїльського судді Маноя, красуня-дружина якого не могла мати дітей. За легендою, до батька Самсона з'явився уві сні ангел і повідомив, що незабаром дружина народить сина, який врятує іудеїв від нападників. За це божественне диво Самсон мав до кінця життя служити Богу, не вживати спиртне і ніколи не стригти своє волосся. Щасливий батько обіцяв ангелу виконати Божу волю і виховував сина згідно з цим наказу. Самсон мав величезну фізичну силу, добивався перемог над ворогами ізраїльтян до тих пір, доки не розповів Далілі, яка була філістимлянка, про те, як зберігається його сили. Вона таємно обрізати волосся Самсонові, після цього він втратив силу, спійманий філістимлянами та позбавлений зору. У язичницькому зібранні Самсон помолився Богові про повернення йому величезної сили і, отримавши її, він дощенту зруйнував язичницьку споруду. Від цього загинули й сотні філістимлян, і сам Самсон. Метафорично антропонім *Самсон* означає «велетня, який був поранений, полонений і загиблій», а за антропонімом *Даліла* закріпилося розуміння «підступна жінка».

Фразеологічні одиниці біблійного походження мають у своїй структурі і присвійні прикметники, які вказують на приналежність або на характеристику персонажа: *Адамовий*, *Валаамова*, *Іудині*, *Каїновий*, *Лотова*, *Ноїв*, *Петрова*, *Савська Христовий*: *Адамове ребро*; *Адамові*

діти; Валаамова ослиця заговорила; Іудине плем'я (поріддя, коріння); Іудині срібняки; Каїнова душа. Каїнова печать (тавро); Каїнове діло чинити; Лотова дружина; Ноїв ковчег; Петрова скеля; цариця Савська; Христова невістка. Наприклад, фразеологізм *Ноїв ковчег* на сьогодні означає і «надійний притулок», і «місце зустрічі людей різних переконань», бо пов'язаний із подіями Біблії про врятування праведника Ноя, його родини, тварин від всесвітнього потопу. Всі вони плавали на збудованому Ноєм ковчезі. Стійка сполука *Валаамова ослиця заговорила* пов'язується з покірливою, мовчазною людиною, яка за певних обставин виявляє непокірливість, оскільки за біблійними переказами моавітський цар звернувся через своїх представників до волхва Валаама про допомогу зняття облоги з міста Ієрхіона. Цар був впевнений, що волхв за допомогою магії знищить їхніх ворогів, і той, осідлавши ослицю, поспішив на допомогу. Однак Бог став на захист ізраїльтян, і з його волі ослиця відмовлялася йти вперед. Роздратований Валаам вдарив її двічі, і коли він замахнувся втретє, то тварина раптом почала говорити по-людськи.

Проаналізовані фраземи біблійного походження характеризуються зрушенням семантики та зафіксовані сучасними словниками.

Крім фразем біблійного походження, в українській фразеологічній системі існує багато одиниць, до складу яких входять лексеми, що пов'язані з античним світом, тобто давньогрецькі та давньоримські міфи. Ці компоненти – є іменники-антропоміми та відантропонімічні прикметники, що вказують на ознаки присвійності або відносності.

Такі фразеологічні одиниці розрізняються структурно, розрізняємо:

- слово-фразему: *Антей, Аполлон (Феб), Ерот (Амур, Купідон), панацея, Фенікс (повстати, як Фенікс з попелу), Юпітер (Зевс);*
- сурядні словосполучення: *між Сциллою й Харибдою, Пігмаліон і Галатея;*

- підрядні словосполучення: *Авгієві стайні (конюшні), Амальтеї ріг (ріг достатку), Аріаднина нитка, Ахіллесова п'ята, бочка Данаїд, висячі сади Семіраміди, Геркулесова праця (подвиг), Геркулесові стовпи, Геростратова слава, Гордіїв вузол, Дамоклів меч, дари данайців, дволикий Янус, Драконівські закони, Езопівська мова, Еолова арфа, загадка Сфінкса, Марсове поле, Медуза Горгона, самозакоханий Нарцисс, осідлати Пегаса, Піррова перемога, прокрустове ложе, Прометей вогонь (Прометей вогонь), пута Гіменей, Сизифова праця, скриня (скринька) Пандори, Прокрустове ложе, століття (часи) Астреї, стріла Амура (Купідона), Танталові муки, тканина Пенелопи (робота Пенелопи), Троянський кінь, царство Аїда;*
- речення: *І ти, Брут?; Що дозволено Юпітерові, те не дозволено бикові.*

Наприклад, ідіома **Антея** означає осіб із надзвичайною фізичною силою, і має давньогрецьке коріння, а саме: є сином Посейдона (бога морів) та Геї (богині землі). Земля-мати, надавала йому сили і він перемагав усіх. Однак Геракл зміг здолати Антея, коли підняв його у повітря і не дав торкнутися землі. В українській мові номеном Антей названо різновид літака, який є єдиним у світі, що з великим вантажем може робити посадки на ґрунтові летовища.

Давньогрецький бог Аполлон (римський Феб) – символ краси, та витонченого смаку – на Олімпі був покровителем сонця, мистецтв і юності. Метафорично **Аполлонами** називають красивих молодих чоловіків.

Фенікс (*повстати, як Фенікс з попелу*) – чарівний птах із вогненно-червоним й золотим пір'ям. Перша згадка про нього – давня Ефіопія. Пізніше давні греки від Геродота повідомляли про птаха єгиптян, що прилітав до Єгипту кожні п'ятсот років для того, щоб спалити мертвого батька в храмі бога Сонця, після чого відлітав з попелища. Називали цього фантастичного птаха – Фенікс. За іншим міфом Фенікс, спалюючи

себе, відроджувався з попелу молодим й оновленим. Стійка сполука *повстати, як Фенікс з попелу* метафорично означає «відродитися, повністю оновитися, повернутися до життя».

Сурядна за структурою фразема *між Сциллою й Харібдою* походить із давніх міфів, що описані Гомером у «Одессеї», на скелях по боках Мессінської протоки жили дві потвори – Сцилла і Харібда, нападаючи нападали на мореплавців, пожирали їх. На сьогодні стійка сполука *між Сциллою й Харібдою* метафорично означає «бути під подвійною загрозою, опинитися між двома ворожими силами».

Виділяємо різні за підрядними зв'язками структурні фраземи, наприклад, компоненти ідіоми подані шляхом узгодження: *Геркулесові стовпи* – давньогрецьким Геркулесом (римським Гераклом) – міфологічний герой, син могутнього Зевса і звичайної жінки Алкмени – було здійснено знамениті дванадцять подвигів. І на згадку про свої мандри Геракл поставив стовпи. Це дві скелі, що розташовані на протилежних берегах Гібралтарської протоки, їх у давнину вважалися «краєм світу», бо вважалося, що далі немає шляху. І ідіома *дійти до Геркулесових стовпів* вживається у значенні «межа, дійти до межі чогонебудь». Саме ж ім'я Геркулес (Геракл) на сьогодні називає людину, яка фізично сильна та сорт вівсяної крупи [ВТССУМ, с. 233]. Фразеологічна сполука *Геркулесова праця, Геркулесовий подвиг* метафорично означає яку-небудь справу, виконання якої вимагає незвичайних зусиль; стійка сполука *Марсове поле* пов'язана з іменем римського бога війни Марса, і тому ця стійка сполука означає «поле битви» і меморіальні пам'ятники у різних країнах, присвячені військовим; фразеологічний зворот *висячі сади Семіраміди*, пов'язаний зі знаменитою асирійською царицею Семірамідіою, за часи якої були побудовані висячі сади, що росли на спеціально побудованих мурах, а не на землі. Вони вражали своєю величиною і через це стали одним із чудес світу. Сучасне розуміння ідіоми *сади Семіраміди* – «прекрасне, грандіозне, величне»; *Драконівські закони*

– дуже суворі закони, *автором яких був* Дракон, законодавець Афін. За цими законами всі злочинці каралися смертю. Сьогодні ідіома *драконівські закони* означає надзвичайно суворі покарання.

Шляхом керування утворені крилаті вислови: *скриня (скринька) Пандори* – міфічна скринька Пандори. Ця ідіома пов'язана із дружиною Епіметея, молодшого брата Прометея. Вона дізналася, що в їхній оселі є скринька, яку не можна відкривати, і при порушенні заборону, увесь світ чекає незліченні біди. Заради цікавості Пандори відкрила скриньку, і як наслідок – людей упали всілякі лиха. Із волі всемогутнього Зевса на дні скриньки для людей залишилася тільки надія. Метафоричний вислів *відкрити скриньку Пандори* означає «скоїти дію з непоправними наслідками, яку не можна скасувати»; *століття (часи) Астреї* – ця ідіома пов'язана з ім'ям доньки всемогутнього Зевса й богині Феміди, її ще називають богинею Справедливості (Діке), яка правила світом у Золоту добу, і була останньою з безсмертних, що покинула Землю у бронзову добу, так як люди своєю жадібністю викликали в неї відразу. Рятуючись, вона повернулася на небо і стала сузір'ям Діви, а ваги правосуддя, що належали їй стали поруч неї сузір'ям Терези. І як результат, у людській пам'яті вона представлена з терезами у руках та вінком із зірок. Метафорично *століття (часи) Астреї* означає «щаслива пора».

Крім словосполук, давні фраземи можуть бути представлені й реченнями, наприклад, *І ти, Брут?*. Цей крилатий вираз стосується зрадника і пов'язаний із убивством Гая Юлія Цезаря. Вбивство могли скоїти люди, яким беззастережно довіряв Цезар. Серед них був і Брут. У наш час так висловлюються іронічно по відношенню до близьких людей у разі зради; крилатий вислів із римської міфології *Що дозволено Юнітерові, те не дозволено бикові* суть якого полягає у тому, що *щось певне дозволено людині або групі людей, то це не означає, що дозволено всім іншим*. Пов'язаний цей вислів із міфом про викрадення Європи

всемогутнім Юпітером, який прийняв вигляд бика. Сучасне трактування цієї фраземи говорить про подвійні стандарти у суспільстві.

Особливостями фразем, що пов'язані з античним світом полягає в тому, що вони мають лінгвістичні відповідники як давньогрецькі, так і латинські: *Афродіта – Венера, Арес – Марс, Гера – Юнона, Геракл – Геркулес, Зевс – Юпітер* тощо.

Таким чином, антропонім у складі фразем набуває символічного значення, оскільки реалізується у текстуальному оформленні з певною групою слів, що згодом набуває символічного значення, що є властивим фраземі або стійкому вислову.

РОЗДІЛ 2

ВІДОНОМАСТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ТОПОНІМІВ- КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

2.1. Конотативні значення власне українських топонімів – компонентів народнорозмовних фразеологізмів

Фразеологічні сполуки у своєму складі можуть мати назви топонімів. Наявність українських компонентів свідчить про національну складову таких сполук. Конотативні значення українських топонімів різноманітні за експресивними та смисловими відтінками.

Топоніми – власні географічні назви на позначення різноманітних об'єктів дійсності – є поширеними історичними назвами, які у складі фразем закріплені традиційно.

Серед них виділяються хороніми – власні назви на позначення держав, які існують сьогодні або існували колись, країв, областей, районів:

*Нема слободи, як на **Україні*** [Номис, с.71];

*Не далеко то **Україна!*** [Номис, с.71];

***Біда України:** и оттоль горяче, и отсель боляче* [Номис, с.71];

*Прославився на **Вкраїні** ще козак и Гонта, що сажав Жидів на кілля рядом поверх плота* [Номис, с.70];

Не!., з долини в долину та на свою Україну (по-ганяйлівське)! [Номис, с. 501];

*«А це правда! **Полиця така!**»* [Номис, с.71];

***Греки-Македони** пацюки солоні* [Номис, с.73];

*Про Київ не жахайсь, **Волиня** пригортайсь, а **Покутя** тримайсь* [Номис, с. 72];

*На **Поділю** хліб по кілю, а ковбасами хліб (хлів?) загорожений* [Номис, с. 72].

Деякі фраземи експресивного навантаження, вказуючи на ставлення до топонімічної назви: *НА ВКРАЇНІ добре жити: мед и вино пити спека* [Номис, с.71]; *Великая Руська мати (земля Руська)* [Номис, с.71].

До складу фразеологізмів входять астіоніми – власні назви населених пунктів: столиці країн, міста та комоніми – власні назви сіл:

Так и в Києві роблять [Номис, с. 305];

Ой далеко-далеко до города Київa, а від Київa аж до Полтави, а з Полтави аж до Варшави [Номис, с. 618];

Був у Римі та й пани не бачив [Номис, с. 307];

Вези овес й до Парижа, а не буде з вівса рижa [Номис, с. 307];

У Ляхів – пани, на Москві – реб'ята, а у нас – брати [Номис, с. 76];

Обізвавсь Яготин: «Ніжен мені побратим», а Ніжен каже: «є у степу Ромен, та й той мені не рівен» [Номис, с. 73];

Рогатин Богові побратим (містечко в Березинському обводі, над потоком Гнилою Липою; колись було заможне) [Номис, с. 72];

Кам'янець вінець: кругом вода, в середині біда [Номис, с. 72];

Золотоноша з золота, а Лубні з лубків – гній возить (Золотонісці кажуть Лубенцям, як сі глузують, що, мов, в середині воша) [Номис, с. 73];

Як ідеш у Сураж, то й бери свій хураж [Номис, с. 623];

Ніжин більш од Носовки тільки одною хатою (Носовка справді дуже велике містечко) [Номис, с. 73];

Бігла собака у Петрівку через лід (Петрівка – и піст, и село є таке) [Номис, с. 567];

У Попівці люде по копійці, а в Конотоні — по копі [Номис, с. 73];.

У Попівці хліб по копійці, а у Перекопі хліб по копі [Номис, с. 73].

Деякі фраземи мають варіанти, в яких назви топонімів не пов'язуються з об'єктом дійсності, а передають семантико-експресивну характеристику вислову: *Аж Києв видно. Аж Москва видно* [Номис, с. 543].

Крім того, до складу фразем входять хороніми, за якими в мовній практиці українців закріплені відомі події з історії України: *Мазепа в Полтаві подавивсь галушкою* [Номис, с. 70]; *Чигиринці зпекли чорта в ринці, а Таращанці ззіли вранці* [Номис, с. 72]; *Бідний, бідний пане Степане! не попав, небоже, на Запороже, не найшов гаразд шляху (Степанові Потоцькому, що пропав в січі з Хмельницьким на Жовтих Водах)* [Номис, с. 69]; *Прославився на Вкраїні ще козак и Гонта, що сажав Жидів на кілля рядом поверх плота* [Номис, с. 70]; *Московські недоломки (Подоляне дразнять Гатманців)* [Номис, с. 72].

В історії України є сторінки, що овіяні славою козацтва. І цей історичний пласт яскраво відображені у фраземній картині мови: *Наш Луг*

батько, а Січ мати – одде треба помірати; «Пугу! пугу!» – «Козак з Лузу!» [Номис, с. 74]; *Чи то можна Січ віддати... за спасибі* [Номис, с. 251]; *Хто любить піч, тому ворог Січ* [Номис, с. 487].

Власні назви річок, ставків, морів – гідроніми – також є компонентами фразеологічних одиниць. Найчастіше вживаються назви річок Дніпро та Дунай, крім того зустрічаються назви річок Дон, Ворскла, Хорол, Йордань: *Дніпро – батько* [Номис, с.72]; *СІЧ мати, а Великий Луг батько* [Номис, с.74]; *Ти зза Дніпра, а я зза Десни (жіноча приспівка під п'яну руч)* [Номис, с.550]; *Заїхав за Дунай, та й додому не думай* [Номис, с. 71]; *Я не до вас – я до Дунаю: водиці напьюсь та й додому піду* [Номис, с.590]; *Бугай безкостий перепливе Дунай безмостий* [Номис, с.72]; *Як до dna доглядацьця, так за Дунай убірацьця* [Номис, с.256]; *Козак з Дону, козак з роду.* [Номис, с. 77]; *Дон, Дон, а дома лучче* [Номис, с. 74]; *Ворскла річка невеличка, береги ламає; хто в Полтаві не буває, той лиха не знає* [Номис, с.73]; *Вовчі тічки; бігають, поки на Водохрища не стрелять на ордані* [Номис, с. 63]; *В Хоролі всього доволі; Як переїдеш Вересоч, так и ідь куди хоч (гребля там клята)* [Номис, с. 73].

Отже, топонімічні назви, входячи до складу фраземи, набувають єдиного семантико-стилістичного звучання. Вони є вказують не тільки на географічну назву об'єктів дійсності (країни, міста, водяний та гірський простір), але й надають асоціативно-метафоричного звучання. Крім того, топоніми, як слова і більшість лексем у мові, може вживатися у кількох значеннях: у прямому та переносному. Певна словникова конструкція із топонімічним компонентом, набуваючи переносне значення, переходить до класу стійких сполук – фразем, які несуть асоціативність сприйняття дійсності мовцями: Україна – Батьківщина, Дніпро – Україна, Запоріжжя, Січ – воля.

2.2. Біблійні, міфологічні та культурно-історичні конотативні значення топонімів

На використання власних географічних назв впливає кілька чинників: це як мовні показники, так позамовні, на які впливає або загальне знайомство з цим об'єктом дійсності, або певні історичні події. Це впливає на те, що до складу стійких сполук входять метафорично топонімічні назви.

На думку дослідників, «топоніми в структурі усталених зворотів є яскравим свідченням того, що в явищі фразеологізації бере участь не сама власна назва, а символічне значення, яким наповнюється ономастична оболонка у процесі функціонування в мові» [34, с. 30].

Серед власних географічних назв, що входять до складу фраземи, виділяються топоніми, які відомі усім носіям усіх мов світу. До них належать топоніми, що походять із Біблії та давніх міфів.

При аналізі фразем ми враховуємо структурно-семантичну характеристику таких одиниць. За основу беремо номінативну функцію досліджуваних компонентів. Фраземи з власними географічними назвами – топонімами – набувають зміни в семантиці, переосмислюючись

і позначаючи предмети та явища дійсності, і являють собою словосполучення з різним синтаксичним зв'язком.

Ми погоджуємося з класифікацією фразеологічних одиниць Алефіренко М. Ф., що побудована на основі співвідношення із частинами мови: субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та адвербіальні [4, с. 46].

Крім антропонімів, до складу стійких сполук, що походять із Біблії, входять і топоніми: *Гоморра, Содом; Голгофа; Едем; Віфлеєм, Йордан* та похідні відтопонімічні прикметникові утворення *вавилонський (-а, -е), вифлеємська, гетсиманський (гефсиманський), єгипетська (-і), ієрихонські, ліванський: Содом і Гоморра* – давньоєврейські міста-поселення, які за Біблією, були стерті з «лиця землі» Богом за дії та вчинки мешканців цих поселень. Як фразеологізм *Содом і Гоморра* означає – «крайне безладдя; метушня, шум» і «крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь» [ВТССУМ, с.1353]; *йти на Голгофу* – означало страту на хресті на пагорбі Голгофа, що знаходилася біля Єрусалиму. Засуджені, страждаючи фізично, повільно помирали. «Місце страти, мук (від назви гори Голгофи в Єрусалимі), де відбулася страта Ісуса Христа» [ВТССУМ, с.249]. На сьогодні фразема *йти на Голгофу* означає страждання за когось та важку, безнадійну справу; *сади Едему* – Едем – місце, де жили перші люди, створені Богом – власна назва, що означає прекрасну землю, багату, щедру, розкішну. До цього топоніма існують такі синоніми: *сади едемські, райські місця, рай*. На сьогодні цей крилатий вислів означає «місце, що відзначається винятковою красою та багатством природи, благодатний край» [ВТССУМ, с.33]; *йти у Віфлеєм* означає «лягати спати»; *перейти через Йордан* означає «вмерти».

До складу фразеологічних одиниць біблійного походження входять відносні прикметники, які вказують на відношення до певного географічного об'єкту, або на характеристику персонажа через таких об'єкт, наприклад, в українській фразеології, крім фразем *вавилонська вежа*, що значить «справа, яка ніколи не буде завершена», і *вавилонське*

стопвотворіння з тим же значенням вживається стійка сполука **вавилонський полон** у значенні «рабство», «неволя» і *плач на ріках вавилонських*.

Відносний прикметник *вавилонський* є похідною одиницею від назви міста *Вавилон*, за яким закріплено метафоричне значення «велике місто, що повне спокус і всілякого зла». Цей топонім може вживатися й у множині, як *Вавилони*, означаючи великі міста.

Все, що пов'язано з важкою підневольною працею, рабською залежністю, покаранням, стало називатися мовцями *єгипетська робота*, *єгипетська неволя*, *тьма єгипетська* або *кари єгипетські*, бо пов'язані всі ці фраземи з рабами Єгипту, які виконували важку роботу. Прикметник *ієрихонський*, що вказую на відношення до міста Ієрихон, стіни якого іудеї не могли зруйнувати, а подолали їх через звуки священних *ієрихонських труб (сурм)* й *ієрихонські мури (стіни)* впали самі, і як наслідок – місто було взяте. Ці стійкі сполуки на сьогодні вживаються із такими значеннями «потужний, гучний голос» та «те, що має бути знищеним»; а відносний прикметник *ліванський* входить до стійкої сполуки *ліванський кедр*, що метафорично пов'язаний із уособленням чоловічої краси і сили, бо саме дерево – могутнє, величне і досягає 25-40 метрів у висоту.

На сьогодні зі зміною семантичного значення в українській фразеології вживаються такі стійкі сполуки **Вифлеємська (провідна) зоря**, *Гетсиманський (Гефсиманський) сад*, що мають біблійне походження. Вислів **Вифлеємська (провідна) зоря** сприймається як надійний дороговказ, оскільки пов'язаний із народженням Ісуса: троє царів із різних країн вирушили до Вифлеєма з дарами, і дорогу їм вказувала зоря, що зупинилася якраз над тим місцем, де лежав новонароджений Ісус у яслах, а фразема *Гетсиманський (Гефсиманський) сад* інтерпретується як місце останньої молитви перед стратою, останні години перед арештом і смертю, бо пов'язаний із останньою зустріччю Ісуса Христа зі своїми

учнями під час Таємної вечері, після якої він пішов у Гефсиманський сад, щоб на самоті помолитися Богові. У наслідок вислів *Гетсиманський (Гефсиманський) сад* став крилатим, а саме це місце для християн священним.

Серед біблійних, міфологічних та культурно-історичних фразем, що характеризуються зрушенням семантики та зафіксовані сучасними словниками, виділяються такі структурні одиниці, як іменники-антропоніми та словосполучення з відантропонімічні прикметники, що вказують на ознаки присвійності або відносності:

- слово-фразему: *егіда (перебувати (відбуватися) під егідою, Олімп;*
- підрядні словосполучення: *аркадська ідилія, аттична сіль, відкрити Америку, Гадесові поля, єгипетський полон (єгипетська неволя), ієрихонські мури (стіни), єгипетські кари, казанська сирота, канути в Лету, китайська грамота, китайський мур (стіна), китайські церемонії, летючий голландець, лоно авраамове, Марсове поле, олександрійський маяк, Олімпійський спокій, останній із могікан, перейти Рубікон, потьомкінські села, троянський кінь, штурм Бастилії;*
- речення: *гуси врятували Рим.*

Наприклад, слово-фразема *егіда* або *(перебувати (відбуватися) під егідою)* означала у давньогрецькій міфології «щит всемогутнього Зевса, що був викований Гефестом». У центрі щита зображена Медуза Горгона; через певний час *егіда-щит*, належачи Афіні – богині мудрості, стала символом заступництва Афіни над богами й людством. Ідіома *під егідею* сьогодні означає «захист, патронат, заступництво»; слово-фразема *Олімп* історично має переносне значення «*вершина чого-небудь*», а також «*вибране коло, верхівка якоїсь соціальної групи*», «*верхівка визначних діячів літератури, мистецтва і т. ін. Літературний олімп*» [ВТССУМ, с.841], оскільки крилатий вислів *Олімп* пов'язаний із назвою гори, на якій, за давньогрецькими міфами, жили боги, що були не досяжні

звичайній людині. Від іменника *Олімп* утворено іменник *олімпійці*, який спочатку називав богів Олімпу, а з часом змінив своє значення і почав асоціюватися зі спортсменами, що беруть участь у спортивних Олімпійських іграх, та відносний прикметник *олімпійський*, що є структурно змістовною одиницею таких фразем, як: *олімпійські громи* – і означає «гнів людини, яка має велику владу», *олімпійський спокій*, що означає «непорушна велич».

Серед фразем, що структурно представляють підрядне утворення, виділяємо компоненти, які поєднані зв'язком узгодження, наприклад: ідіома *аркадська ідилія*, що означає «щасливе, безхмарне життя» і має семантичний зв'язок із поняттям Аркадія – краєм Давньої Греції, жителі якого мали достаток і розважалися на лоні прекрасної природи; фразема *Гадесові поля* означає «царство мертвих» через те, що пов'язане з ім'ям давньогрецького бога міфічного підземного царства Гадеса або Аїда брата Зевса; крилатий вислів *летючий голландець* пов'язаний із легендою про голландського капітана, що запрягнувся обійти мис, що був у нього на шляху, навіть якщо для цього йому буде потрібна вічність. За це нахабство він був покараний бурями: разом із мертвою командою вічно блукати морем на кораблі-примарі, не торкаючись землі. І моряки вірили, що зустріч із таким кораблем – летючим голландцем – це шторм, буря, що призводить до загибелі корабля та моряків. Сам вислів сьогодні вживається у переносному значенні, називаючи людей, які постійно у дорозі; фразеологічне сполучення *потьомкінські села* має історичне походження, оскільки пов'язане з іменем князя Г. Потьомкіна, який хотів вразити російську імператрицю Катерину II, що вперше відвідувала Крим, багатим, квітучим українським краєм. Для цього він збудував декоративні села, міста, садиби, фортеці, понасаджував парки, одягнув селян у якісний одяг. Після проїзду Катерини все зникло, і повернулася реальність – злидні! Метафорично цей вислів означає «окозамилування».

Зв'язком керування утворені фразеологічні сполуки, у яких залежний компонент-іменник несе у собі основне семантичне навантаження всієї фраземи, наприклад, близькі за своєю семантикою такі фраземи, як: *канути в Лету* означає «зникнути назавжди», «забутися без сліду» [ВТССУМ, с. 613], бо пов'язаний із міфологічною рікою Лета. В «Енеїді» Вергілія згадується ця ріка, як «ріка забуття в підземному царстві Аїді, з якої душі померлих пили воду і забували своє земне життя». Тому саме найменування ріки стало символом забуття; інша фразема *іти за через Стикс* пов'язана із назвою річки підземного царства Аїду, що дев'ять разів обтікала його і вважалася отруйною. І тому сам вислів означає «померти»; крилатий вислів *Царство Аїда* має те саме значення, що і фразема *Гадесові поля*, різниці між ними полягає тільки у засобах зв'язку слів у сполуках (зв'язок керування й зв'язок узгодження); фразеологізм *останній із могікан* пов'язаний з індіанським племенем Північної Америки. Про життя індіанців написано багато творів художньої літератури, серед яких є і роман «Останній із могікан» Дж.-Ф. Купера, у якому описано, як європейські колонізатори, освоюючи нові землі американського континенту, знищували місцеві народи. Через популярність роману його назва набула метафоричного значення, а саме: *останній із могікан* – це останній представник будь-якої групи людей, роду, народу, нації.

Крім названих сполук, що несуть семантико-емоційну характеристику, виділяємо фраземи, що своєю структурою представляють речення, наприклад: фразема *гуси врятували Рим* пов'язана з історичними подіями: галли напали на Рим і штурмом заволоділи ним, оточивши Капітолій, однак римлян полонити не змогли. Галли дуже тихо, що навіть не чули собаки, потайки роззброїли варту, пробравшись до Капітолія. Але гуси, яких не нагодували вдень, загелготавши, розбудили римських воїнів, які й відбили напад ворогів.

Фразема-речення *гуси врятували Рим* означає «незначну річ, що може призвести до серйозних наслідків».

Отже, власні назви як структурний, так і семантичний компонент фразеологічної одиниці несе у собі важливі характерні ознаки специфічного шару лексики української мови. Для нього властива певна символіка, тому що, ідентифікуючи, топонімічне найменування впливає на зміну семантики всієї фраземи.

ВИСНОВКИ

Бакалаврська робота «Ономастичний компонент у фразеологізмах української мови» є аналізом стійких сполук української мови, що зафіксовані фразеологічними та тлумачними словниками, словниками власних імен людей та крилатих висловів, а також збірках народних паремій.

Фразеологічна система української мови – багатогранна і за семантикою, і за структурою. Звертає увагу семантична ономастична фразеологія, в якій виражена вся характеристика носіїв мови – українців як етнос із своїми цінностями, звичаями, ментальністю.

Ономастичні стійкі словесні вирази – це своєрідні одиниці, в яких яскраво репрезентується національна характеристика, колорит українців, і тому була і є об'єктом вивчення науковців. Вони вважають, що «компонент «власне ім'я» виконує граматичну функцію або функцію формального суб'єкта чи об'єкта предикації» [2, с. 63].

Фразеологічні одиниці, до складу яких входить власна назва, аналізувалися у східнослов'янському (К. Бетехтіна, В. Бояркін, А. Коваль, Т. Кондратьєва, В. Макієнко, Ф. Медведєв, Л. Скрипник), західнослов'янському (Л. Даниленко, А. Кравчук, Я. Лагінович, Л. Степанкова) та західноєвропейському (Б. Ажнюк, Г. Манушкіна, Р. Охштат, О. Сафронова, Н. Щербань) мовознавстві.

Предметом вивчення у сучасній українській мові фразеологізмів з ономастичними компонентами були різноманітні: О. Кудріна, Л. Скрипник розглядали джерела походження таких ідіом, Н. Москаленко, М. Разумейко, Є. Регушевський вивчали характер компонента «власне ім'я», семантичні видозміни таких фразем були засвідчені М. Алефіренком, Є. Отіним, В. Познанською, Л. Скрипник Л. Скрипник проаналізувала структуру таких фразеологізмів, а Н. Пасік семантично

систематизувала онімні фраземи.

Власні імена – це особливий клас слів, найуживаніший у складі фразеологічної одиниці, що надає узагальненого символічного значення такій конструкції. Аналізуючи фразему з ономастичним компонентом, ми спостерігаємо, як закріплюються у мовній практиці українців національні традиції та реалії життя.

Власні назви у фразеологізмах, на думку Л. Г. Скрипник, є «показчиком сталих словесних формул... – прислів'їв, приказок, приписів народного календаря, різних римованих приповідок...» [40, с. 113].

У процесі аналізу фразеологічних компонентів ми з'ясували, що за походженням вони поділяються на питомі одиниці та запозичені фраземи. Основною групою як антропонімічних, так і топонімічних власних назв, що представлені у стійких сполуках української фразеологічної системи, є власне питомі народнорозмовні одиниці. Найбільше у фраземах представлено особові імена, які набувають специфічного семантичного значення, що вказує на їх національну специфіку.

До складу питомих фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом найчастіше входять особові чоловічі імена, жіночі – рідше. Ці імена, зафіксовані у досліджуваних фразеологічних словниках і збірниках прислів'їв, як правило, відповідають прийнятій формі: *Андрій, Василь, Гнат, Микита, Пилип; Ганна, Уляна.*

Поряд з офіційними іменами поширені їх розмовно-побутові варіанти. Це й скорочені форми імен: *Панас* (від *Опанас*), *Федь* (від *Федір, Федот*); *Ганка* (від *Аганія*), *Настя* (від *Анастасія*), здрібніло-пестливі: *Андрійко, Івась, Матвійко;*, *Катруся, Маруся, Одарочка;* згрубіло-зневажливі: *Андруха, Стецько, Феська.*

У фразеологічній системі української мови народом надано імена позитивних і негативних характеристик. Як відзначає Л. Скрипник: «Вже здавна на Україні невдах називають *Хомою* чи *Химкою*, некультурних,

«неотесаних», недоумкуватих – *Ганкою, Феською, Хіврею*, дурнів – *Стецьком*, неуважних, неспритних – *Солохою, Солоп'єм* тощо» [40, с. 113].

Антропонімічні назви у фраземах набувають узагальненого значення, як наприклад, *Гриць, Іван, Мартин, Параска, Химка* тощо. Крім того, для фразем із власними особовими іменами стало властивим така ознака, як набуття узагальненості: *Парочка: Мартин та Одарочка; По Марусин поясок; З нашого Андрушка ні м'яса, ні юшка; Спустився Гриць на дурницю, а вона йому боком вилізла; споживай, Хведьку, то хрін, то редьку*.

Серед запозичених фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом особливу групу представляють фраземи біблійного та міфологічного походження. Власні особові назви таких стійких сполук співвідносяться з персонажами біблійних оповідей і асоціативно формують значення фраземи у мовній картині українців: *Адам, Абель, Голіаф, Давид, Даліла, Єва, Ісус Христос, Йов, Йосип, Каїн, Лазар, Соломон, Самсон, Хома*.

В українській фразеологічній системі існує багато одиниць, до складу яких входять лексеми, що пов'язані з античним світом, тобто давньогрецькі та давньоримські міфи. Ці компоненти – є іменники-антропоніми та відантропонімічні прикметники, що вказують на ознаки присвійності або відносності.

Такі фразеологічні одиниці розрізняються за структурою, виділяємо: фразему-слово (*Аполлон (Феб)*), фразеологічну одиницю, утворену сурядним (*між Сциллою й Харибдою*) і підрядним (*Драконівські закони*) зв'язком, а також фразему-речення *Що дозволено Юпітерові, те не дозволено бикові*.

Особливостями фразем, що пов'язані з античним світом полягає в тому, що вони мають лінгвістичні відповідники як давньогрецькі, так і

латинські: *Афродіта – Венера, Арес – Марс, Гера – Юнона, Геракл – Геркулес, Зевс – Юпітер* тощо.

Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом є різноманітними за експресивними та смисловими відтінками.

Топоніми – власні географічні назви на позначення різноманітних об'єктів дійсності – є поширеними історичними назвами, які у складі фразем закріплені традиційно. За походженнями стійкі сполуки слів, до складу яких входять власні топонімічні назви, є впитомими утвореннями та запозиченими з біблійних, міфологічних та культурно-історичних західноєвропейських джерел.

Серед них виділяються хороніми (*Волинь, Україна; Польща, Америка*), астіоніми (*Золотоноша, Київ, Ніжин, Рогатин, Попівка; Париж, Рим*), гідроніми (*Дніпро, Дунай, Дон, Хорол; Лета, Рубікон*).

Деякі фраземи мають варіанти, в яких назви топонімів не пов'язуються з об'єктом дійсності, а передають семантико-експресивну характеристику вислову: *Аж Києв видно. Аж Москва видно.*

Топонімічні назви, входячи до складу фраземи, набувають єдиного семантико-стилістичного звучання. Вони вказують не тільки на географічну назву об'єктів дійсності (країни, міста, водяний та гірський простір), але й надають асоціативно-метафоричного звучання. Крім того, топоніми, як слова і більшість лексем у мові, може вживатися у кількох значеннях: у прямому та переносному. Певна словникова конструкція із топонімічним компонентом, набуваючи переносне значення, переходить до класу стійких сполук – фразем, які несуть асоціативність сприйняття дійсності мовцями: *Україна – Батьківщина, Дніпро – Україна, Запоріжжя, Січ – воля.*

До складу стійких сполук входять і топоніми, що походять із Біблії, *Гоморра, Содом; Голгофа; Едем; Віфлєс, Йордан* та похідні відтопонімічні прикметникові утворення *авилонський (-а, -е),*

вифлеємська, гетсиманський (гефсиманський), єгипетська (-і), ієрихонські, ліванський.

Ми з'ясували, що серед біблійних, міфологічних та культурно-історичних фразем, що характеризуються зрушенням семантики та зафіксовані сучасними словниками, виділяються такі структурні одиниці, як іменники-антропоніми *егіда (перебувати (відбуватися) під егідою, Олімп* та словосполучення з відантропонімічні прикметники, що вказують на ознаки присвійності або відносності: підрядні словосполучення: *аркадська ідилія, аттична сіль, Гадесові поля, китайська грамота, летючий голландець, лоно авраамове, Марсове поле, олександрійський маяк, Олімпійський спокій, останній із могікан* та речення: *гуси врятували Рим.*

Отже, власні назви як структурний, так і семантичний компонент фразеологічної одиниці несе у собі важливі характерні ознаки специфічного шару лексики української мови. Для нього властива певна символіка, тому що, ідентифікуючи, ономастична одиниця впливає на зміну семантики всієї фраземи, надаючи їй особливого семантичного забарвлення, переводячи антропонім та топонім зі спеціальної галузі лінгвістики до розділу «Фразеологія», яка уособлює в собі емоційну та експресивну сторону мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев Л. Б. Сучасна українська мова. Харків: Вища школа, 1983. 137с.
2. Ажнюк Б. М. Англійські фразеологізми з власноіменним компонентом. *Мовознавство*. 1984. №6. С.61-65.
3. Ажнюк Б. М. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні. *Українська мова і література в школі*. 1990. №5. С. 82-88.
4. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 137с.
5. Баранник Д. Х. Особливості використання фразеології в усному монологічному мовленні. *Усний монолог*. Дніпропетровськ, 1969. С. 87-107.
6. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена: 988-1988. *Ukrainian Bible*, 1995. 1521 с.
7. Бояркин В. Д., Новиков А. Б. Субстантивные фразеологизмы и перифразы с именами собственными. *Вестник Ленинградского университета*. Серия: история, языкознание, литературоведение. 1986. В.4. С.112-114.
8. Васильев Л. М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. №5. С.105-113.
9. Виноградов В. В. Из истории русской лексики и фразеологии. *Доклады и сообщения института языкознания АН СССР*. 1954. № 6. С.15-16.
10. Гаврилова Т. Ономастика фразеологізмів: універсальне та етнічне. *Українська мова*. 2004. №4. С.52-63.
11. Герасимчук В. Власні імена в українських фразеологізмах. *Дивослово*. 2005. № 4. С.43-47.
12. Демський М. Т. Лексичні та граматичні особливості українських іменникових фразеологізмів. *Мовознавство*. 1981. № 2. С.35-

41.

13. Демський М. Т. Лексичні та граматичні особливості української дієслівної фразеології. *Мовознавство*. 1987. № 2. С.35-41.

14. Дзензелівський Й. О. Проніміналізація в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1995. № 1. С.17-21.

15. Єрмолаєнко С. Я. Стилїстика сучасної української мови в контексті слов'янських стилістик. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.25-36.

16. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. М.: Просвещение, 1978. 159 с.

17. Карабута О. П. Специфіка багатозначних фразеологічних одиниць у художньому мовленні. *Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць*. В.ХV. Херсон: В-во ХДПУ, 2002. С.94-96.

18. Коваль А. П., Котілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. К.: Наукова думка, 1964. 659 с.

19. Коваль А. П. Спочатку було слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 309с.

20. Кононенко В. І. Українська народна фраземіка: Трансформації образу. *Мовознавство*. 1993. № 5. С.21-26.

21. Кравчук А. М. Реалізація семантики власної назви в польській ономастичній фразеології. *Мовознавство*. 2001. № 2. С.26-34.

22. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. Харків: Вища школа, 1977. 114 с.

23. Лисиченко Л. А. До питання про місце фразеологічних одиниць комунікативного типу в фразеологічній системі. *Питання фразеології східнослов'янських мов*. К.: Наукова думка, 1972. С. 44-45.

24. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию. М.: Academia, 2001. 204 с.

25. Медведєв В. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Харків: Вища школа, 1977. 230 с.

26. Мифологический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. М.:

Советская энциклопедия, 1991. 736 с.

27. Мойсеєнко А. Образний світ онімного слова. *Дивослово*. 2006. № 4. С.34-37.
28. Мокренко В. М. Славянская фразеологія. М.: Высшая школа, 1989. 287 с.
29. Мороховська Е. Я. До типології універсальних ознак у природній мові. *Мовознавство*. 1078. № 2. С.54-60.
30. Мусієнко В. Універсальне і етнічне у мові і мовознавстві. Мова у слов'янському культурному просторі. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини, 2002. С. 67-69.
31. Остапович О. Я. Фразеологізовані образи-символи з українською семантикою у мовних взаємовпливах. *Мовознавство*. 1996. № 6. С.46-49.
32. Отин Е. С. Из словаря коннотативных онимов и отконнотативных апеллятивов. *Ономастика и этимология*. К., 1997. С.171-187.
33. Охштат Р. И. Имя собственное как компонент фразеологической единицы и как самостоятельное слово. *Труды Самаркандского государственного университета им. Алишера Навои*. Самарканд: Изд-во Самаркан. ГУ, 1972. С. 179-180.
34. Пасік Н. М. Роль ономастичних компонентів у формуванні фразеологічного та пареміологічного значень. *Мовознавство*. 1999. № 2-3. С.21-30.
35. Познанська В. Д., Медведєва С. Р. Семантичні видозміни топонімів у складі фразеологізмів української мови. *Вісник Донецького національного університету*. Сер. Б: Гуманітарні науки. Вип. 1-2. 2014. С. 200-205.
36. Пономаренко А. Ю. Антропоніми-образи в українських фразеологізмах. *Знак. Символ. Образ: Тезиси докладов и сообщений*

научного семінара по проблемам современной семиотики. Черкасы, 1998. С.41-42.

37. Рогач О. Відетнонімні фразеологізми. *Дивослово*. 1997. № 4. С.15-17.

38. Русанівський В. М., Єрмоленко С. Я. Життя слова. К.: Вища школа, 1978. 191 с.

39. Скрипник Л. Г. Власні назви в українській народній фразеології. *Мовознавство*. 1970. № 2. С.54-66.

40. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К.: Наукова думка, 1973.

41. Словник. УКРЛІТ.ORG Публічний електронний словник української мови. Режим доступу: <http://ukrlit.org/slovyk/%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE>

42. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. М.: Наука, 1973. 366 с.

43. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. К.: Вища школа, 2002. 439 с.

44. Ткаченко Л., Романенко Н. Значення бібліїзмів в англійській та українських мовах. *Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць*. В. XV. Херсон: В-во ХДПУ, 2002. С.76-79.

45. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів. *Мовознавство*. 1984. № 2. С.18-23.

46. Ужченко В. Д. Творення слів на базі фразеологічних одиниць. *Вісник Харківського університету*. № 237. Харків, 1982. С.54-61.

47. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 167с.

48. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. М.: Наука, 1974. 205 с.

49. Харчук О. В. Німецькі фразеологічні одиниці з

паралінгвістичним компонентом. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград, 2000. В.26. С.314-320.

50. Харчук О. В. Полісемія німецьких фразеологічних одиниць (до проблеми системних явищ у фразеології). *Наука і сучасність*: Збірник наукових праць. Педагогіка. Філологія. К.: Логос, 2001. Т. XXIX. С. 283-291.

51. Хлисту І. В. Топоніми в художньому тексті (на матеріалі української поезії другої половини ХХ ст.). *Урок української*. 2003. № 10. С. 23-25.

52. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

53. Чак Є. Д. Семантичні відтінки слів. *Мовознавство*. 1969. № 2. С.80-84.

54. Чердниченко І. Г. Народнo-розмовне вживання української дієслівної лексики із специфічним семантичним і стилістичним забарвленням. *Мовознавство*. 1969. № 3. С.76-78.

55. Черниш Н. Антропонім як образно-смісловий центр фразеологічних одиниць (на матеріалі української та російської мов). *Проблеми гуманітарних наук*. Наукові записки ДДПУ. Дрогобич: Каменяр, 2002. С.234-245.